

**A BIBLIOTHECA SCRIPTORUM MEDII RECENTISQUE
AEVORUM SOROZAT,
A HAZAI NEOLATIN SZÖVEGKIADÁSOK MŰHELYE**

**Workshop a sorozatban készülő kiadások textológiai kihívásairól,
eszmétörténeti tanulságairól**

REZÜMÉK

BOLONYAI Gábor

Bonfini *Symposion de virginitate et coniugali pudicitia* című művének új kritikai kiadása

Amikor Antonio Bonfini fölajánlotta szolgálatait Mátyás királynak, hogy udvari történetíróként szolgálja az uralkodót, a királyi család mindhárom tagját (vagyis a királyi pár mellett Mátyás törvénytelen fiát is) megajándékozta egy-egy művével. Beatrixnak egy kifejezetten erre az alkalomra írt dialógust vitt magával egy saját kezűleg másolt kódexben. A fiktív dialógusban a királyi pár gyermektelen házasságának érzékeny és egyre sürgetőbb kérdését elemzi széles filozófiai és teológiai kontextusba helyezve. Bonfini különös tapintattal kezeli a problémát és olyan ívet ad a műben ábrázolt vitának, hogy az erények értékrendjét vitató dialógus befejezését a vitában alulmaradt felek is elégedetten fogadhassák. Az egyedi helyzethez szabott és eredeti gondolatmenet szerint haladó dialógus ugyanakkor megszövegezését illetően korántsem mondható eredetinek. A vitában rész tvevő személyek hol egy-egy mondatot, hol több bekezdést is idéznek – hol szó szerint, hol némi módosítással – a korban tekintélyesnek számító szerzőktől, köztük több kortárs alkotótól is, olykor forrásuk megnevezésével, jóval gyakrabban hivatkozás nélkül. Az előadásban néhány olyan szöveghelyről lesz szó, amely rejtett és jelöletlen vendégszöveggként azonosítható be és előszövegek bonyolult hálózata térképezhető föl mögötte. Mivel a mű egyébként megbízható szöveget létrehozó első kiadása (Apró Istvántól) nem tünteti föl sem a jelölt, sem a jelöletlen forrásokat, az előbb említett példák azt is hivatottak érzékeltetni, milyen kihívásokat rejt magában az *apparatus fontium* összeállítása.

KOVÁCS Zsuzsa

Nicasius Ellebodus és Dudith András

Nicasius Ellebodus levelezés-kiadásának előkészítő munkálatai során a tárgyi jegyzetek elkészítéséhez végzett kutatások több esetben olyan érdekes, járulékos eredményekre vezettek, amelyekre a jegyzetekben csak röviden lehet utalni, pedig bővebb tárgyalást is megérdemelnének. Ezek közé tartoz-

nak azok az információk, amelyek Ellebodius és Dudith kapcsolatára vetnek fényt. A kettejük közti levelezésnek egyetlen darabja sem maradt fenn. A mással folytatott levelezésük (köztük eddig ismeretlen, most felbukkant levelek) információiból azonban kiderült, hogy Ellebodius pályafutásában Dudith meghatározó szerepet töltött be. Előadásomban kettejük kapcsolatának a történetét kívánom bemutatni. Mindez újabb adalékkal szolgálhat ahhoz a vitához is, mely az utóbbi években a Themistios 12. beszédének hitelessége körül zajlik. A beszédnek ugyanis – melyet a szakirodalom nagy része Dudith által készített hamisítványnak tart – csak egy Dudith által készített latin verzióját ismerjük, a görög eredetit nem, amelyről Dudith több levelében azt állította, hogy Ellebodiustól kapta.

SZILÁGYI Emőke Rita

Egy levelezéskiadás elkészítésének módszertani és technológiai problémái

Előadásomban az Oláh Miklós-levelezéskiadás munkálatai során tapasztalt módszertani és technológiai nehézségeket mutatom be, az azokra adott válaszkísérletekkel együtt. A legtöbb itt felvetett kérdés más, a neolatin textológiában dolgozó kutatókat is érint. Mi a teljes kiadás? Hogyan tervezhető és valósítható meg egy levelezéskiadási projekt? Mi az *ultima manus* elve és a szerzői variánsok egymáshoz való viszonya és ennek mi a jelentősége egy kritikai kiadás elkészítésekor? Mit tudunk és mit érdemes megjeleníteni egy nyomtatott és mit egy online kiadásban? Előadásom szervesen kapcsolódik a DigiPhil-előadáshoz, amely a jelen kiadáshoz kapcsolódó technológiai fejlesztésekről (is) szól.

FELLEGI Zsófia – PALKÓ Gábor

Digitálisan született kritikai kiadások online és nyomtatásban

Az Irodalomtudományi Intézet DigiPhil csoportja 2014 óta informatizál kritikai kiadásokat és ún. *born digital* kiadások számára nyújt szakmai segítséget és publikációs platformot, valamint bibliográfiai adatbázist épít. A DigiPhil

olyan virtuális, irodai szoftvert imitáló kutatókörnyezetet hozott létre, ahol egy kritikai kiadást készítő kutatócsoport online publikálásra kész, a standardoknak (Text Encoding Initiative) megfelelő jelölőnyelvi átíratot állíthat elő, bonyolult kódok írása nélkül. A jelölőnyelvi átíratok adatgazdagításához a DigiPhil egy szemantikus web alapú adatbázist épít, az ITIdata-t. Az ITIdata alkalmas a kutatás során gyűjtött, különböző típusú metaadatok (bibliográfia, kéziratleírás, névtér) együttes kezelésére. A digitális kritikai kiadások esetén a nyomtatott kiadás státusza megváltozik, csupán egy adott verziója lesz a digitális kiadásnak, abból automatikusan előállítva. A DigiPhil jelenleg egy olyan algoritmus előállításán dolgozik, amely képes a jelölőnyelvi átíratot nyomdai tördelésre kész formátummá alakítani. Előadásunkban bemutatjuk, hogy hogyan készül egy digitális kritikai kiadás a kezdetektől az online és a nyomtatott közzétételig.

TÓTH Gergely

Egy kétnyelvű kiadás elkészítésének tapasztalatai.

Révay Péter *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae...* című művének gondozásáról és fordításáról

Révay Péter (1568–1622), a tudós koronaőr posztumusz történeti munkája két kiadásban (1659, 1746) is fennmaradt. Magyar fordítása azonban korábban nem készült, noha a művet elég sokat idézték a 17–18. században, s bizonyos adatai és állításai komoly hatást fejtettek ki, elsősorban a Szent Koronáról alkotott nézetek és kutatások terén. Ezért határoztunk úgy még a 2010-es évek elején, hogy elkészítjük magyar fordítását – majd amikor láttuk, hogy milyen sok hiba és elírás terheli a két korábbi eredeti nyelvű edíciót, a latin szöveg kritikai kiadását is megcéloltuk. Kétnyelvű kiadásunk 2021-ben jelent meg. Előadásomban arról szeretnék beszélni, hogy munkatársaimmal, Benei Bernadettel, Jarmalov Rezsővel és Sánta Sárával hogyan költöttük és tagoltuk a latin szöveget, milyen módszerekkel javítottuk a hibákat, hogyan derítettük fel a mű forrásait, és mi módon készítettük el a kritikai apparátust, illetve a Révay kútfőit regisztráló *apparatus fontiumot*. Egyúttal azt is be kívánom mutatni, hogy mennyiben követtük a szövegi kiadás során a sok

esetben mintaként szolgáló BSMRAe-sorozat ajánlásait, illetve hol tértünk el azoktól – megfontolásra bocsátva ezzel néhány módszertani felvetést. Végül a magyar fordításra és az ahhoz fűzött jegyzetanyagra is ki szeretnék térni, illetve arra, hogy miben segítheti a fordító munkáját az elmélyült szövegkritikai munka.

DÉRI Balázs

Monumenta Ritualia Hungarica – visszatekintés

A magyar középkor irodalmi és zenei kultúrájának első és elsőrendű emlékei a szertartáskönyvek. Mégis éppen mint szertartáskönyvek ritkán kaptak kellő figyelmet; ahhoz, hogy jelentőségüknek megfelelően kezelje őket a tudomány, sokáig mintegy álöltözetben, történelmi adatok, kezdetleges színdarabok, prédikációk, nyelvemlékek, hazai keletkezésű versek és zeneművek hordozójaként kellett bemutatni őket. E korlátokat kívánta meghaladni a magyarországi liturgikus emlékek közreadására szánt (al)sorozat, amely ugyanakkor sokat köszönhet a kutatást megalapozó 20. századi zenei, irodalmi, könyvészeti és történelmi műhelyeknek, másrészt azoknak a mintául vett sorozatoknak, amelyek a 19. század vége óta tűznek maguk elé hasonló célt Európa nyugatibb területein. Visszatekintésünk ezen előzményeket tekinti át.

FÖLDVÁRY Miklós István

Monumenta Ritualia Hungarica – előretekintés

Az MRH (al)sorozat első két kötete 2009-ben jelent meg. Azóta látszólag egy sem, így a sorozat az ambiciózus, de elvetélt kezdeményezések sorát látszik gyarapítani. Mégsem így van. Ha az igényes és maradandó formátumhoz szükséges anyagiak hiányoztak is az elmúlt 15 évben, számos próbakiadás látott napvilágot, a liturgikus szövegkiadás módszertana pedig sokat finomodott. Ma már sokkal jobban tudjuk, pontosan mit, milyen formátumban érdemes megjelentetni, de azt is, hogy miről kell szólnia az előszóknak, jegyzeteknek és mutatóknak, vagy, hogy milyen kritikai és forrásapparátust igényel

ez a sajátos, de fölmérhetetlenül nagyhatású szövegtípus. Az MRH-val induló kutatói tevékenység mára mind mennyiségében, mind minőségében hatalmas anyagot halmozott föl. Előrettekintésünk egy erre épülő, a közeljövőben remélhetőleg megvalósuló kiadási programot vázol.

NAGY Gábor

Egy új Zermegh-kiadás hasznáról

Zermegh János azon 16. századi történetíróink közé tartozik, akik szolgálták Jánost, majd Ferdinándot és ennek utódait is, a műve tehát kétségtelenül izgalmas forrás az 1526 utáni polgárháborús viszonyok pontosabb ismeretéhez. Nem könnyíti meg a használatát az a tény, hogy nincs modern, kritikai kiadása, részben talán azért, mert autográf kézírata nem ismert. Rendelkezésünkre áll az első (Amszterdam, 1662), valamint az ezen alapuló, a Bél Mátyás által bevezetett, és Bél Károly által kommentált második kiadás (SRH II, 1746). A kettő közötti különbség leginkább a széljegyzetek esetében mutatkozik meg: az első kiadása a jellegüket tekintve többnyire javítók, a második már a megszokott, összefoglaló megjegyzéseket tartalmazza. A szövegkiadás filológiai munkái közé tartozik annak a megállapítása, mi a kapcsolat az első kiadás széljegyzetei, illetve Brutus, valamint Istvánffy művei között, az ugyanis kimutatható, hogy mindketten használtak Zermegh-szöveget tartalmazó kéziratot. A Zermegh művére vonatkozó, amúgy sem terjedelmes szakirodalom eddig nem foglalkozott a szöveg azon két, Esztergomban található kéziratával, amely egy szegedi hallgató megállapítása szerint a második kiadás előkészítésekor keletkezett. A mű modern kiadásának elkészítése tehát egyszerre segítheti történészi használatát, és adhat újabb filológiai ismereteket számunkra.

SZEBELÉDI Zsolt

A Szerémi-kézirat új kritikai kiadásának problémái

Szerémi György *Epistola de perdicione regni Hungarorum* című emlékirata tartalmában és nyelvében élesen elkülönül a 16. századból fennmaradt művelt,

humanista történetírók, emlékiratszerzők műveitől. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött kéziratot Wenzel Gusztáv 1857-ben adta ki. Habár önmagában előrelépés volt, hogy a kézirat szövege megjelent nyomtatásban, a kiadás súlyos hiányosságait (hevenyészett kritikai apparátus, az elírások, hibák és szöveghiányok rendkívül magas száma) már a 19. században szóvá tették. Megbízhatatlansága miatt a szövegközlés tudományos felhasználhatósága erősen korlátozott, ezért Juhász László hozzá is látott egy modern kritikai kiadás elkészítéséhez, ám munkája befejezetlen maradt. Az elkövetkező években fog elkészülni az új kritikai kiadás, ám a szöveg egyedisége miatt számos gyakorlati nehézség merül fel a szövegközléssel kapcsolatban. Előadásomban kifejezetten Szerémi emlékiratára vonatkoztatva a betűhív, illetve a normalizált szövegkiadás problematikáját járom körül.

KASZA Péter

Hogyan módosítsuk a kánont?

Két elfeledett Habsburg-udvari történetíró a BSMRAe hasábjain

A BSMRAe sorozat a kezdetektől fogva szívesen fogadta a történelmi szövegeket és közölte a nem Hungarus, de magyar vonatkozásokkal bíró szerzők műveit is. Juhász László koncepciójának lényeges része volt, hogy a Magyar Királyság neolatin irodalmának megalapozott története csak úgy írható meg, ha szem előtt tartjuk a határokon túl élő szerzők szerepét is. Ez a szemlélet különösképpen érvényes a kora újkori neolatin történetírás vonatkozásában. Ennek ellenére a magyarországi kutatások az elmúlt évtizedekben javarészt a magyar vagy legalábbis magyarországi születésű történetírókra koncentráltak inkább, míg a Habsburg-udvar szolgálatában álló, de komoly magyar vonatkozású műveket jegyző szerzők szisztematikusan kimaradtak a kánonból. Előadásomban két jól ismert humanista, Caspar Ursinus Velius és Wolfgang Lazius történelmi munkáiról fogok beszélni. Mindketten I. Ferdinánd, cseh és magyar király hivatalos udvari történetírói voltak, és olyan műveket hagytak hátra, amelyek forrásértéke Magyarország korabeli története, de még inkább a korabeli historiográfia szempontjából cseppet sem elhanyagolható. Ezek a történelmi művek azonban kéziratban maradtak, és később szinte teljesen

feledésbe merültek. Lazius művének (*Rerum Austriacarum Decades*) magyar vonatkozású része kiadáshoz közeli állapotban van. Velius művét (*De bello Pannonico*) 1762-ben Kollár Ádám rendezte sajtó alá, de nemrég új kéziratok kerültek elő, amelyek önmagukban is indokoltá tesznek egy új, átdolgozott és apparátusában is jelentősen modernizált kiadást. A tervezett kritikai kiadások biztosíthatják a szerzők helyét a magyar történetírás kánonjában.

PETNEHÁZI Gábor

Brutus magyar történetei.

A Rerum Ungaricarum libri szöveggyűjteménye

Gian Michele Bruto (1517–1592) 1574-től egészen haláláig írta monumentális magyar történetét. A *Rerum Ungaricarum libri* Magyarország 16. századi hanyatlásának és a törökkel szembeni bukásának a történetét dolgozta egyetlen narratívába, az eredeti megbízó, Báthory István erdélyi fejedelem, majd lengyel király szándékai szerint azzal a céllal, hogy politikai ellensúlyt képezzen a bécsi udvarral szemben, az európai közvélemény felé pedig egy önálló, alkotmányos Magyarország kontinuum képét reprezentálja. Bár egy változat már 1584-ben bizonyosan elkészült, a mű Báthory életében mégsem jelent meg. Brutus 1587-ben előbb Habsburg szolgálatba állt, majd 1591 év végén Erdélybe utazott, hogy mégis ott adja ki művét, ám ebben a következő év tavaszán bekövetkezett halála megakadályozta. A hányatott sorsú munkát az erdélyi udvar még ki szeretne volna adni az 1590-es években – Szamosközy István ekkor írt hozzá folytatást, illetve a hozzá került kéziratokat kiadható állapotba hozta – de ez a kiadás sem valósult meg. A 2020-ban Trentóban felfedezett, szinte hiánytalan kézirat filológiai vizsgálata révén feltárult a mű keletkezéstörténete és elkülöníthetővé váltak a szöveg különböző szerkesztési fázisai: az eltérő szövegvariánsok (és a mögöttük tapinthatóan változó szerzői koncepció) azonban a kritikai kiadás számára mindenképpen komoly módszertani kihívást jelentenek majd.